

ЧУЖДЕНЦИТЕ В БЪЛГАРИЯ – НАГЛАСИ И ПОЛЕ ЗА СОЦИАЛНА РАБОТА

Доц.д-р Татяна Иванова Коцева, БСУ

FOREIGNERS IN BULGARIA: ATTITUDES AND AN AREA FOR SOCIAL WORK

Associate Professor Tatyana Ivanova Kotzeva, Bourgas Free University

Abstract. This paper aims to reveal some dimensions of immigration issue in a Bulgarian context. Starting from the point that Bulgaria still can't be defined as a country receiving population, a set of arguments for increasing trends of immigration flows to the country are outlined. Some features of the media coverage of the immigrations issue, attitudes of Bulgarians towards immigrants and best practices and problems in the immigrants' integration are emphasized.

Key words: immigrants in Bulgaria, immigrants' profiles, media coverage of immigration issue, attitudes of Bulgarians towards immigrants, main fears coming from immigrants, EU policy on immigrants' integration, best practices in immigrants' integration

България – на прага на масовата имиграция?

Чужденците и отношението към тях от страна на българското население е една нова тема в нашето публично пространство. Според данни на Евростат чужденците у нас са нищожен процент - 0.3 % спрямо цялото население, според Международната организация по миграциите мигрантите са 1.3% от населението на страната, докато в повечето страни в Европа техният дял е значително по-висок и надминава в някои от тях 10 %. Особено виден е големият брой имигранти в големите градски мегаполиси в западните страни, където чужденците основно се устройват на работа. Гражданите на трети държави, живеещи в ЕС, наброяват около 18,5 милиона, което представлява 3,8% от общия брой на населението, като нетният миграционен поток, вариращ между 0,5 и 1 милион годишно за по-голяма част от периода 1990-1999 г., се е увеличил до нива между 1,5 и 2 милиона от 2002 г. насам. Най-многобройните групи на граждани на трети държави в ЕС са с произход от Турция (2,3 милиона), Мароко (1,7 милиона), Албания (0,8 милиона) и Алжир (0,6 милиона)[3].

„Имигрантите в България все още не представляват сериозен проблем за обществото, пазара на труда и социалното подпомагане”, казва А. Желязкова, експерт по проблемите на миграцията. „Според различни оценки, които са твърде приблизителни, броят на легалните имигранти е около 108 000, като натурализирани са 3 600, временно пребиваващи - 40000, дългосрочно пребиваващи - 64,400. Броят на нелегалните имигранти се оценява в рамките на 30 - 50 хиляди души, но вероятно е по-голям”. [4]

Медийно покритие на темата – чужденците: приети и/или ненавиждани

За имигранти в България се заговори от последните няколко години, особено след присъединяването ни към Европейския съюз, което превърна нашите граници във външни спрямо съюза. Появиха се заглавия, че България е „на прага на масова имиграция”, а в масмедииите епизодично се появяват статии за „новите българи”. Телевизиите започнаха да се отварят към тази тема, макар и епизодично. Някои високорейтингови предавания като „Шоуго на Слави” посветиха три месеца на шоу-състезание, представящо добрите примери на успешно интегрирани, повечето от които дългосрочно живеещи в България чужденци, които рекламираха новата си родина. В ТВ реалити „Такъв е животът” герои стават английски пенсионери, заселени в различни планински и крайморски селища на страната, които разказват за ежедневните си неволи и радости в българския им бит.

На другата страна на спектъра могат да се открият предавания, публикации, разкриващи насилие и неприязън към чужденците, към хората с различен цвят на кожата, с различен външен вид, вероизповедание и пр. Много често по темата започва да „се шуми”, когато има конкретни случаи на ексцесии, насилие, посегателства срещу „различните”, какъвто бе случаят с трамвайното сбиване в началото на м. юни 2010 г. Една на пръв поглед ненаатрапваща се инициатива на група младежи в защита на правата на чужденците, обитаващи изолатора в Бусманци, ескалира в открито насилие срещу тях от страна на друга група младежи, идентифицирани от анализатори на събитието като „ултрадесни” и „неофашисти”. Вълната от агресия, подета от националистични формации по повод темата „чужденци” предизвика и съответната анти-реакция в организирания няколко дена по-късно флаш моб в центъра на София под лозунгите „Не на насилието” и „Неофашистите в затвора”[6]. Тези последни събития дадоха повод експерти да прогнозираят активизиране на агресията от страна на ултралеви и ултрадесни младежки групировки, включващият и такива, изповядващи неонацизъм, неофашизъм и анархизъм. В предаването „бТВ Репортерите” „Анатомия на злото”(20.06.2010 г.), посветено на темата, бежанец от Афганистан, живеещ от 10 години в България, споделяше за многократни случаи на физическо насилие над него, заключавайки: „В Афганистан могат да те убият веднъж, а тук те убиват многократно, постепенно. Живее непрекъснато в страх”. От началото на 2010 г. 396 лица са потърсили съдействие в Комисията за защита от дискриминация за посегателства над тях по повод „различие”. Чужденците в България са удобна мишена за проява на ксенофобско и расистко отношение.

На този етап България не влиза в категорията „имигрантска държава”, но от друга страна редица експерти прогнозираят неизбежността на имигрантския въпрос в недалечно бъдеще. Като причини анализаторите посочват нарастващата атрактивност на страната като член на ЕС за хора, идващи от страни с по-нисък от този в България стандарт, нарастващите чужди инвестиции, които са свързани с нови работни места и мобилност на квалифицирана работна ръка от други страни и не на последно място ефектите на глобализацията, които правят хората в съвременния свят мобилни и склонни да не се закотвят към определена територия и пространство.

На фона на традиционно присъстващи и заселили се от няколко десетилетия у нас руснаци, както и на устроили се след завършване на висше образование у нас – наследство от соцвремето - сирийци, ливанци, иракчани, афганистанци и пр., се прибавят нови имигранти, идващи от Китай, Индия, Армения, Ирак, Африка. Нов шрих в имигрантския профил на страната създават английските пенсионери, които инвестират в недвижима собственост и имат трайни намерения за интегриране в местните общности. Според експертни данни около 17% от всички имигранти са тези, които

идват от страните на ЕС, включая и работещите с дългосрочни договори чужди висококвалифицирани специалисти в международни компании у нас. [5]

Какъв е профилът на българския имигрант?

Интерес представлява и профилът на имигрантите в България, който се различава от този на имигрантските потоци в Западна Европа. „Портретът на имигранта в България е различен, почти противоположен на "класическия" – казва А. Кръстева, експерт по имиграцията. [9] Огромният брой от тях са млади, инициативни хора с висока степен на образование, докато в Западна Европа една немалка част от имигрантите попълват редиците на безработните и като правило заемат най-ниско платените и най-неквалифицираните работни места. В България все още „няма бедстващи имигранти” и една значителна част от тях са относително добре интегрирани и работят като работодатели. В България има и нелегални имигранти, пристигащи от по-слабо развити страни; повечето от тях работят в сферата на строителството, туризма, селското стопанство, търговията, където има сериозен недостиг на работна ръка и заплащането е по-ниско. Засега все още ниска степен на чувствителност проявява обществеността у нас и към бежанците поради техния незначителен брой.

Българският паспорт – все по желан от чужденци

Темата за имиграцията е тясно свързана и с темата за българското гражданство, макар и двете теми да не се покриват. През последните 20 години над 75000 чужденци са получили българско гражданство като приблизително 50000 от тях са граждани на Македония. Интересът към българските паспорти от страна на македонските граждани не е свързан с намерения за трайно заселване, а преди всичко се основава на по-добрите възможности, които българският паспорт дава на своите притежатели за безвизово пътуване в Европейския съюз. Тенденцията към засилен интерес за получаване на българско гражданство продължава, което наложи и промени в закона, уреждащ ускоряване на процедурите за получаване на български паспорти. Най-висок интерес се проявява от граждани на Македония и Молдова, макар, че расте и напливът от кандидатстващи от Армения, Израел, Великобритания и САЩ.

Чувствително ли е българското общество към темата „имигранти”?

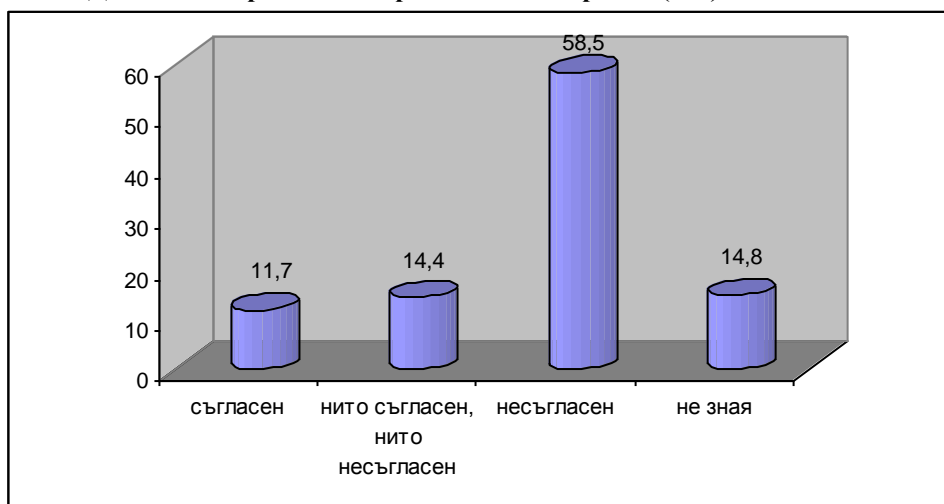
В условията на очакване на увеличаващи се потоци от имигранти естествено възниква въпросът: Има ли чувствителност в българското общество към проблема „имигранти”? Ако, да, какви са преобладаващите настроения и нагласи на българите към чужденците, към тези, които решават трайно да се заселят в страната с цел работа, учене, сключване на брак или вследствие на насилствена емиграция, както е при бежанците? Дружелюбни и толерантни ли са българите към новите заселници или обратното, дискриминационни, ксенофобски и расистки настроения взимат връх в общественото мнение? Мигрантофобията става доминираща сред част от населението в развитите западни страни. Прииждащите от изостаналите и бедни райони на света имигранти се смятат за реални опасности по отношение на реда, сигурността и правовия характер на западните демокрации. Най-новият вид заплаха е тероризмът, подкопавач устоите на западните общества. Наред с това имигрантите се смятат за бреме на осигурителните системи, а в известна степен и за пазарите на труда особено в период на икономическа криза. Гетоизирането и социалната изолация на немалка част от имигрантските групи в западните общества е сериозен социален проблем, който изисква

ангажираност на политическо ниво за разрешаване на социалните конфликти и напрежения между местните населения и чужденците. Тази ангажираност намира израз в програми и планове за интеграция на „новите малцинства” в приемащите ги страни.

Как стоят нещата в България? Ако специалистите прогнозираят началото на масова имиграция към страната, на прага ли сме на масово проявление на стереотипите на омраза и неприемане на хората, идващи отвън?

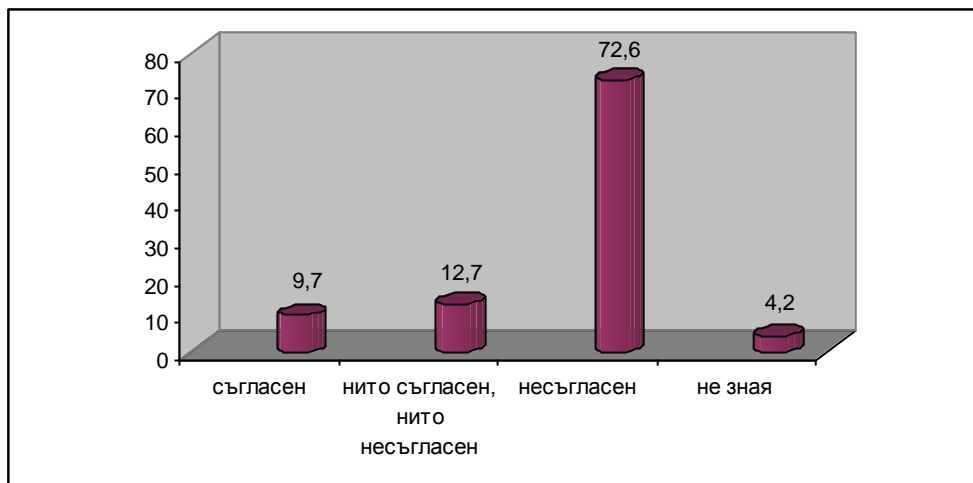
Данните от Европейското изследване на ценностите, проведено с представителна извадка от 1500 респонденти в България през 2008 г., дават информация за нагласите на българското население към „другите”, „различните от нас”, в това число чужденците и имигрантите. Както се вижда от фиг. 1 и фиг. 2, по-голямата част от анкетираните не смятат, че в България има много имигранти и поради тази причина близо $\frac{3}{4}$ от тях отговарят, че не се чувстват чужденци в собствената си страна. Все пак около 10% от българите са склонни да мислят, че имигрантите са твърде много и това им създава чувство на чуждост в собствената им страна.

Фиг. 1. Днес в България има твърде много имигранти (в%)

Източник: Европейско изследване на ценностите. България, вълна 2008.

Фиг. 2. Поради големият брой имигранти в България, понякога се чувствам чужденец (в %)

Източник: Европейско изследване на ценностите. България, вълна 2008.

Имиграцията като феномен на глобалните общества има своите позитиви и негативи за страните, които приемат чужденци. Като ползи за приемащите страни се изтъкват: увеличаване на работната сила, което е особено важно при дефицити и оголване на сектори от пазара на труда; подмладяване на възрастовата структура на населението особено в т.нар. застаряващи страни, в които населението над 60 г. е повече от 17% от цялото население, обогатяване на културния живот в приемащата страна чрез навлизане на нови културни модели. Тъй като в световен план мигрантските потоци се движат основно от по-бедните към по-развитите страни, този процес се разглежда като намаляване на глобалната несправедливост. Към най-честите предизвикателства за приемащите страни се отнасят конкуренцията, която имигрантите създават на пазара на труда, отнемателни част от работните места, натоваване на социалните и осигурителните системи на приемащата страна, трудности с тяхната интеграция в новата социална и културна среда, нарастване на популистките политики и не на последно място подхранването на расистки, ксенофобски и най-общо дискриминационни настроения спрямо чужденците.

Данните от Европейското изследване на ценностите показват, че българите се страхуват най-вече от това, че имигрантите могат да отнемат работни места, от това, че те увеличават престъпността и криминогенността и, на трето място, че те са в тежест на социалната система [8,11]. Тези опасения се споделят в по-голяма степен от младите хора и хората в активна възраст в сравнение с възрастните, както и от мъжете в сравнение с жените. Най-малки са страховете на българите по отношение на това, че имигрантите подронват културния живот на страната и съответно най-толерантни са нагласите им към това имигрантите да поддържат своите обичаи и традиции. Пак според данни от това изследване българите, както и хората в другите постсоциалистически страни изразяват в много по-висока степен нетолерантност, неприемане и дори враждебно отношение към „различните“ хора в сравнение с хората, живеещи в Западна Европа. В България най-висока степен на неприемане се проявява към ромите и хомосексуалните хора, следвани от имигрантите, мюсюлманите и евреите [11].

Политиките на ЕС към имигрантите и тяхната интеграция

Основен принцип на политиката на Европейския съюз е разработването на съгласуван европейски подход по отношение на интеграцията, включващ консолидиране на правната рамка, очертаваща условията за достъп и престой на граждани на трети държави, изработване на обща рамкова директива, определяща основните права на имигрантите, работещи в ЕС, както и на директива относно условията за приемане и пребиваване на висококвалифицирани имигранти. Създадена е група от комисари по въпросите на миграцията, в чийто състав влизат представители на всички засегнати сфери на политиката. Тези сфери са *заетостта* като ключов елемент от интеграционния процес и ефективната интеграция на имигрантите на пазара на труда, *образованието* и обучението особено за децата на имигрантите и младите имигранти, които обикновено имат по-нисък успех в училище от останалите ученици. Смята се, че решаването на проблемите на интеграцията на един много ранен етап е ключов подход за постигането на добри резултати. Значението на културните аспекти на интеграцията се признава все повече и *межкултурният диалог*, включително междурелигиозният и вътрешнорелигиозният диалог, се превръщат във важен инструмент за насърчаване на успешната интеграция и на борбата с расизма и екстремизма [3].

Разработени са и основни принципи за ръководство на политиките на ниво на отделните държави. В сферата на заетостта се включват мерки за предотвратяване на безработицата чрез образователни и обучителни дейности, по-ефективни системи за признаване на квалификация, борба с дискриминацията на работното място и поощряване на трудовата заетост на жените-имигранти. В сферата на образованието се акцентира върху целенасочени езикови курсове и обучения, чрез които да бъде улеснена интеграцията в училищната среда. В областта на осигуряване на административни услуги се препоръчват инициативи за равен достъп до държавни институции, включващи антидискриминационни и информационни дейности. Особено внимание се отделя и на значението на ежедневните контакти и ключовата роля на дейностите на регионално и местно ниво. Осигуряването на възможности за активно гражданство на чужденците примерно чрез правото да гласуват на местни избори е също важен принцип в процеса на интеграция на чужденците.

Политика за интеграция на имигрантите в България

Аргументите за необходимост от формиране на политики за интеграция на имигрантите в България, както и за създаване на механизми за нейното ефективно прилагане могат да се изведат в няколко посоки. Първо, високата степен на нетолерантност на българите към „другия“, „различния“ от нас в етническо, религиозно и културно отношение е предпоставка за поддържане и дори ескалиране на нетърпимостта в открити ксенофобски и расистки прояви към чужденците особено при прогнози за увеличаване на имиграционните потоци и имиграционния натиск в недалечно бъдеще. Второ, до момента България няма официална миграционна политика, каквато имат страни като САЩ, Канада, Австралия, Испания, Великобритания и др., в които

правителствата се опитват да регулират имиграционните процеси. В България имиграцията протича хаотично, без официален имиграционен режим, което прави ситуацията хаотична и неуправляема, а възможните решения ре-активни, а не про-активни. Трето, въпреки, че една голяма част от живеещите от години чужденци в България са добре устроени в обществото, не така стои проблемът със социалната и културната адаптация на новозаселващите се имигранти и бежанците. Следва да се има предвид също, че чужденците са твърде разнородна общност и съответно отношението на българите към тях е различно. Най-комфортно в България се чувстват европейците и руснаците, далеч по-висока степен на дискомфортност усещат арабите и турците, а бежанците се възприемат като най-дискриминирани от българите [10]. Четвърто, развитите страни имат дългогодишен опит в разработването на програми и практики за интеграция на имигрантите, които могат да бъдат взаимствани и приложени в някаква степен на българска почва. Пето, приложението на тези програми разкриват ново поле за работа на социалните работници у нас.

Проблемите в местните общности

Работата с имигрантските общности в България тепърва предстои да се развива, особено на регионално и местно равнище. Ето и някои от констатираните проблеми в работата с имигрантите на местно ниво на заинтересованите институции в тази област, включващи специалисти от бюра по труда, регионална инспекция по труда, социални служби, полицейски управления, неправителствени организации, училища, детски градини, религиозни общности и др. Тези резултати са обобщени от проведени фокус групи с представителите на местните институции в рамките на проект „Състояние и тенденции на миграцията и политика за интеграция на имигранти в ЕС”, осъществен с подкрепата на ЕИФ България и МТСП [2]. Най-важните проблеми в работата с имигрантите на местно ниво се отнасят до:

- ✓ липсва специализирана администрация за работа с имигранти в регионите, където има концентрация;
- ✓ няма изградена местна стратегия за интегриране на имигранти
- ✓ липсва единна информационна база за имигрантите
- ✓ липсва сътрудничество между отделните институции, които работят с целевата група: полиция, образователни институции, социални служби, бюра по труда, НПО, местни работодатели
- ✓ недостиг на специалисти за извършване на социална работа с деца в риск, жертви на насилие и дискриминация в целевата група
- ✓ необходимост от създаване на местни програми за интегриране на имигрантите, включващи реални мерки за намиране на работа, жилища, квалификация, здравни грижи, за осигуряване на адекватни административни услуги и пр.

Добрите практики са все още рядкост

В западно-европейските страни, където от години се работи по програми за интеграция на имигрантите и техните семейства се обучават нов тип специалисти – т. нар. културни медиатори – това са социални работници, които играят ролята на посредници в общуването на имигрантите с различни институции – административни, здравни, образователни. Те познават както културната специфика на имигрантската общност, така и местните порядки и правила и правят достъпа на имигрантите максимално облекчен и равнодостъпен. Така наред с езиковите бариери, пред които често се изправят новодошлите от други страни, културните медиатори спомагат за

информирани, обясняване и реализиране на достъпа до медицински и образователни услуги. В България има отделни добри практики, като тази на програма на Института по мениджмънт, подпомагаща заселилите се в Добричкия регион англичани в битовите им неволи.

Пример за добра практика е и PR кампанията на Intelday Solutions „Имигранти: За всеки има хляб под слънцето”. Тя е сред петте финалиста в категория за най-добра регионална кампания в международния конкурс за PR награди SABRE, 2009. Целта на кампанията е да увеличи медийния интерес към проблемите на имигрантите и да постави начало за преодоляване на съществуващи предразсъдъци и страхове в българското общество. Кампанията, реализирана в периода август - декември 2009 година, включва: експертен форум, една публична проява, разработване и разпространение на информационни материали, медия картографиране, връзки с медиите, пресконференция. БДЖ става партньор на кампанията и чрез билетните каси на железницата са разпространени над 10 000 безплатни картички с интересни факти и рецепти за 4 типа национален хляб, съчетани с данни за имигрантските общности в страната. На площада, пред Централна гара в София, е организиран концерт, представящ турски, арабски, китайски и руски народни танци и традиционни хлябове. Медийни интервюта вадят от анонимност реалните истории на хора от различни имигрантски общности и спомагат за разясняване на социалния проблем. В резултат информацията за имигрантите в България достига до над 10 000 души, броят на публикациите по темата нараства, страницата на кампанията в Интернет е посетена от 7 200 читатели [7].

Литература

1. Владимирова, К. (съст. и ред.) Интеграция на имигрантите. Европейски политики и национални практики. Софтрейд, 2009
2. Грозданова, С. Някои резултати от проведените дискусии във фокус групите по региони. В: Владимирова, К. (съст. и ред.) 2009. Интеграция на имигрантите. Европейски политики и национални практики. Софтрейд
3. Европейска Комисия. Трети годишен доклад относно миграцията и интеграцията. Брюксел. 11.09.2007
4. Желязкова, А., Ж. Владимиров, В. Ангелова, М. Манчева. Аналитичен доклад за проблемите на нелегално работещите имигранти в България. С. Международен център за изследване на малцинствата и културните взаимодействия. 2008
5. Иванов, Л. България в ЕС е по-привлекателна за имигранти. В: Българите у нас и по света. Бюлетин на НССЕДВ към МС. Брой 1, 2008
6. Капитал. Flash Mob Граждани блокираха централно кръстовище в София като протест срещу неонацизма. 10.06.2010
7. Капитал. PRиятно PRолетно. 16.04.2010
8. Kotzeva, T. Attitudes towards the Immigrants Living in Bulgaria. In: Krumov, K. & K. Larsen (Eds.). Migration Processes and Globalization Challenges. Burgas, 2009
9. Кръстева, А. (съст. и ред.). Имиграцията в България. С. Международен център за изследване на малцинствата и културните взаимодействия. 2005
10. MBMD. Проблеми на дискриминацията в заетостта, образованието, достъпа до стоки и услуги сред бежанци, имигранти и други групи чужденци в България. С. юли 2009
11. Томова, И. Различните – между стигмата и признаването. В: Фотев, Г. (Съст.). Европейските ценности в днешното българско общество. С. УИ „Св. Кл. Охридски”, 2009